

Güvâhî'nin Pend-Nâme'sini İdealizm Bağlamında Okumak

Reading Pend-Name (Book of Advice) of Guvahi in the context of Idealism

Halil İleriş Kutlu^{a*}

^aBaşkent University, Ankara, Turkey

Öz

İnsanlık tarihinin en eski eğitim nazariyelerinden birisi, Antik Yunan zihninde ortaya çıkan ve Sokrates'in manevi önderliğinde Platon tarafından sistematize edilen İdealizmdir. Bu eğitim nazariyesinin özellikle evren ile insan arasındaki parça-bütün ilişkisine dayalı kuramsal temeline baktığımızda ise karşımıza kadim Hint felsefesinin ezoterik hüviyetteki epistemolojik ve ontolojik düşünce sistemleri çıkmaktadır. Tüm insanlığı yönlendiren bir evrensel ilkeler sistemi olduğunu savunan, bunun da temeline güzellik, adalet, erdem ve doğruluk değerlerini koyan idealist felsefe, düşünce sistemini söz konusu ahlaki değerlerin yer, zaman ve şartlar bakımından değişiklik arz etmediği fikri üzerine inşa edilmiştir. İdealist eğitim görüşü genel itibarıyla bütün bir Ortaçağ fikir dünyasını etkilemiş, söz konusu aksiyolojik etkiden Ortaçağ'da kaleme alınan edebî mahsuller de nasibini almıştır. Bu bağlamda Doğu estetiğinin edebî muhitlerinde idealist felsefe ile hemen hemen aynı didaktik kaygıların öne sürdüğü hissî motivasyon ile nasihatnâme olarak bilinen edebî eserler yazılmıştır. Güvâhî'nin XVI. asırda kaleme aldığı Pend-nâme, nasihatnâme türünde olup eserin esas mahiyeti ise Anadolu coğrafyasının içtimâî hafızasında yer etmiş olan atasözlerinden hareketle ideal insan ve cemiyet tipolojisine nasıl erişileceğini didaktik bir üslubu benimsemek suretiyle, bir bütün oluşturarak ilkeler halinde sıralıyor olmasıdır. Bu çalışma, Güvâhî'nin XVI. asırda, nasihatnâme türünde, didaktik bir üslup ile kaleme aldığı *Pend-nâme*'sini, ihtiva ettiği değer odaklı ilkeler ve beslendiği fikrî referanslar bakımından idealizmin arz ettiği hususiyetlerle hangi mahiyette ilişkilendirilebileceğini saptamak ve bu suretle disiplinler arası bir incelemede bulunmak amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İdealizm, Platon, Güvâhî, Pend-nâme, Eğitim Felsefesi.

Abstract

One of the oldest education theories in human history is idealist educational philosophy which emerged in ancient Greece mind and was systematized by Plato with spiritual leadership of Socrates. When we especially look at the theoretical background of this educational philosophy based on meronymy between universe and human, we confront epistemological and ontological thinking systems of ancient Indian philosophy. Defending universal principles which lead all humanity and are based on values such as beauty, justice, virtue and righteousness, idealist philosophy was constructed on the idea of stability of these moral values in the point of place, time and circumstances. Idealist education view generally affected whole medieval world of ideas and literary products written in medieval ages have their share of this mentioned axiological impact. In this context, literary works known as *nasihatname* (book of advice) were written in literature circle of Eastern aesthetics with sentimental motivation almost the same didactical apprehension as idealism. Written by Guvahi in XVI. century Pend-name is also a nasihatname and essential aim of the book is to explain the principles as whole for ideal human and community typology with reference to proverbs which were became a part of Anatolian geographyp's social memory within an didactical style. This study is intended to determine and to do an inter-disciplinary examination of Guvahi's pend-name written in XVI. century as an advice book with a didactical style in terms of value oriented principles and intellectual references to characteristics of idealist educational philosophy.

Keywords: Idealism, Plato, Güvâhî, Pend-nâme, Educational Philosophy.

© 2019 Başkent University Press, Başkent University Journal of Education. All rights reserved.

*ADDRESS FOR CORRESPONDENCE: Halil İleriş Kutlu, Department of Turkish and Social Sciences Education, Faculty of Education, Başkent University, Ankara, Turkey. E-mail Address: hikutlu@baskent.edu.tr / Tel: +90(312)246 6666-2231. ORCID ID: 0000-0003-4457-6266.

Received Date: June 17th, 2019. Acceptance Date: July 25th, 2019.

1. Giriş

1.1. İdealizmin Kuramsal Temelleri

Gerçekliğin temelde tinsel veya düşünsel olduğunu ileri süren İdealizm felsefesi insanlık tarihinin en eski ve en etkili eğitim nazariyelerinden birisidir. Bir takım ahlakî gayelerin ve erdem odaklı ilkelerin referansıyla temellendirilmiş olan bu klasik eğitim sisteminin düşünce zeminindeki temel düstur, Budizm ve Hinduizm gibi bir takım ezoterik düşünce tarzlarında olduğu gibi insanın, evrensel ruhun temel parçaları olduğu fikrine dayanmaktadır. (Gutek, 2014: 15). İdealizm, gerçekten var olanın madde cinsinden olmadığını, tam tersine zihin, tin ya da İdea cinsinden olduğunu öne süren bir felsefedir (Cevizci, 2016: 25). İdealizme göre gerçekliğin mükemmel bir düzeni vardır ve değiştirilemez. Mutlak olan yani gerçek olan hep aynı kalmaktadır. İnsan zihninde idea denilen bu gerçekliklerin doğuştan geldiği varsayılmakta ve insanın temel görevinin de bu mahiyette idealara ulaşmak olduğu savunulmaktadır. Zira söz konusu görüşe insan kendisini ancak bu şekilde gerçekleştirebilir. Çünkü idealar aynı zamanda mükemmel bir düzen içerisinde bulunan evreni yaratan İlahi kudreti temsil etmektedir (Ercan, 2012: 58). Kendine has bir epistemik söylemi olan idealizme göre gerçek bilgi ideaların bilgisidir. İdealar değişmez, gözle görülemez ve duyularla algılamaz olan varlıklardır. Bu sebeple idealist düşünce sisteminde bilginin esas hüviyeti *a priori*'dir. Bu bilgi *zorunlu* bilgi olup olduklarından başka türlü olamayan, değişmez varlıkların bilgisi oldukları için aynı zamanda tümel bir mahiyet taşımaktadır (2012: 58).

Batı eğitim geleneğinde idealist felsefeyi temellendiren düşünür, sistematik felsefenin kurucusu sayılan, *Academia*'nın kurucusu Platon (*Eflâton*)'dur. Eğitime dair görüşlerini *Devlet*, *Nomoi* ve *VII. Mektup* adlı eserlerinde dile getiren Platon'un öne sürdüğü bu nazariye doğrudan kendisinin öne sürdüğü *İdeacı (Düşüncecilik)* felsefenin alt başlıklarından birisidir. *Devlet* isimli eserinde *ideler* âlemi ile *madde* âleminin ayrılışından bahseden Platon, *ideler* âleminin en yüksek kerte "iyiye" sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu "iyi", ona göre tüm gerçek bilginin kaynağıdır. Devamlı değişen *madde* âlemine güvenilmediğinden insanın "iyi"ye ulaşabilmesi için, madde ile alakasını kesmelidir. Bu da ancak, gerçek bilgiye geçişi temin edecek olan *diyalektik metodu* kullanarak maddeyi aşmakla mümkün olabilir (Bayraklı, 1986: 192). Genel hatlarıyla Platon'un felsefi görüşünü ifade eden bu tanımlamalar, onun meşhur *mağara benzetmesi* ile de müşahhas bir mahiyet kazanmaktadır. Felsefe tarihinde oldukça geniş bir etki alanı bu meşhur metafor, Platon'un, genel mahiyette ortaya koyduğu düşünce sistematığının yanı sıra eğitim görüşlerini de temellendiren ve somutlaştıran örneklemedir. Söz konusu alegorik örnekleme ile Platon aslında duyularımıza gelen bilgilerin gerçeğe ilişkin olmadığı, yalnızca gerçekliğin gölgesi veya onun eksik bir kopyası (taklit) olduğunu ileri sürmektedir. Duyular bize yansıtılmış ama bozulmuş bir gerçekliği yansıtmaktadır. Gerçek bilgi ise tamamlanmış ve mükemmel formlar halinde ebedî ve zihinsel mahiyettedir. Meseleye eğitim nazarından baktığımızda ise Platon'a göre nerede, ne zaman ve hangi koşullar altında yaşarlarsa yaşasın, bütün insanlar için tek bir mükemmellik düşüncesi vardır. İdealizmin, eğitim nazariyesi açısından esas mahiyeti de burada yatmaktadır.[†] Gerçekliğin kendisi gibi, gerçek bir eğitim de evrensel ebedidir (Gutek, 2014: 19). Dolayısıyla evrensel bir aksiyoloji temellinde, genelgeçer bir mahiyeti haizdir. Platon, genel hatlarıyla verilen bu görüşlerini yukarıda ismi zikredilen muhtelif eserlerinde daha geniş bir perspektifte izah etmektedir fakat bilindiği üzere bu görüşlerini herhangi bir referanstan beslenmeksizin temellendirmemiştir. Batı düşünce tarihinde felsefi idealizmin "babası" olarak nitelenen Platon, genel olarak felsefe disiplinin ve Batı felsefesinin en kilit ismi olan Sokrates'in öğrencisidir. Nitekim Batı felsefesinin beşiği olarak kabul edilen Antik Yunan felsefesi, bir bütün halinde onun ismiyle sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda Antik Yunan'da karşımıza sosyal bir eleştirmen mahiyetiyle çıkan Sokrates, birçok öğrencisini etkilemiştir ve bunların en önemlisi de tarihin tanıdığı ilk ve en büyük felsefi sistematığın kurucusu olan Platon'dur. Dolayısıyla idealizmin eğitime dair ilk önermelerini Sokrates'te aramak doğru bir değerlendirme yöntemi olacaktır.

Platon ile Sokrates arasındaki zihinsel bağ birbirlerini felsefi düşünce yönünden tamamlama ilişkisine bağlıdır. Zira Sokrates; gerçeklik, bilgi ve insan doğasına ilişkin temel sorularla uğraşmış; Platon ise bunlara temel cevaplar ararken hocasının bıraktığı yerden meseleyi bir kademe daha ileriye taşımıştır. O, "*Gerçekliğin doğası nedir*" ile "*Bilginin doğası nedir ve nasıl bilebiliriz*" sorularıyla metafizik ve epistemolojik sahalara muhatap alan sorular sormuş, öğrencisi Platon ise bu soruları muayyen bir sistematik içerisinde bir adım daha ileriye taşımak suretiyle "*Bilgi ile estetik ve moral ile ahlak bakımından insan yaşamına uygun davranış arasındaki ilişki nasıldır*" sorusuna cevap arayarak aksiyoloji (değer bilim) alanına girmiştir (2014: 16). Sokrates, tüm insanlığı yönlendiren evrensel ilkeler olduğuna inandığı güzellik, adalet, erdem ve doğruluk ilkelerini ortaya koymaya çalışmış bir filozoftur. Zira döneminde, ahlaki değerlerin

[†] İdealizmin eğitim felsefesindeki karşılığı *daimicilik*dir. *Daimicilik*, insanın entelektüel ve manevi potansiyelinin gelişimiyle yakından ilgili eğitim kuramını ifade etmektedir. Bu görüş, insan yaşamının değişmez ve her daim ortaya çıkan temalarına işaret etmekte, öğrenilmesi gerekenin olgular değil, ilkeler olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda *daimicilik*, insanlara hemen her yerde kalıcı bir önem ve değere sahip olan şeylerin öğretilmesi gerektiğini, öğretilmesi gereken bu hususiyetlerin de sürekli olarak değişen olgulardan ziyade, insanı insan yapan kalıcı değerler, evrensel ilkeler ve ezeli-ebedi fikirler olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cevizci, A. (2016), *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul.

yer, zaman ve şartlar bakımından değişiklik arz edebileceğini savunan Sofistler ile fikri bir ihtilafa düşmesinin altında da bu yatmaktadır. Sokrates'in bu gayet net düşünce tavrı, öğrenci Platon'un ileride sistematize edeceği idealist düşüncenin temellerini atacaktır. Çünkü ona göre doğru, iyi, güzel gibi ahlaki formlar dünyanın her yerinde aynı meşruiyete ve resmîyete sahiptir. Sokrates'in felsefesi, insanların ahlaksal açıdan mükemmel bir yaşam şekli seçmeleri gerektiğini ileri süren sade, anlaşılır bir etik nazariyeyi kapsamaktadır (2014: 17). Dolayısıyla o, insan olarak her kişinin ihtiyaç duyduğu bilgileri öğretmeyi hedefleyen bir eğitim tasavvuru ortaya koymaktadır. Hocası Sokrates gibi Platon da metafizik düşüncelerini güzellik, adalet, iyilik ve doğruluk gibi değişmeyen ve her zaman var olan evrensel kavramlardan oluşan ideal bir varlık alanı ile temellendirmektedir (2014: 18). Onun bu eğitim tasavvuru ideal toplumu yaratacak bir araç mahiyeti taşıdığı için söz konusu eğitim görüşünün aynı zamanda işlevselci bir eğitim anlayışı olarak pekâlâ değerlendirilebilir (Noddings, 1998: 10). Çünkü Platon için eğitimin temel amacı ideal devletin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte insanların yetiştirilmesidir (Nightengale, 2001: 137). Bu noktadan hareketle Sokrates ve ziyadesiyle de Platon'un sistematize ettiği idealizmin nasıl bir metafizik, epistemolojik ve aksiyolojik duruş sergilediğinin de üzerinde kısaca durulması gerekmektedir.

İdealist metafiziği belirleyen temel etkenlerin başında insanın gerçek varlığının maddi değil, ruhsal olduğu argümanı gelmektedir. Kişi değerlerinin merkezinde teşekkül eden düşüncelerin gerçek dünyası bundan ötürü içsel, ebedi, sürekli, düzenli ve kurallıdır. Gerçekliğin mükemmel düzenini açıklayan düşünceler değiştirilemez, çünkü değişme böyle mükemmel bir dünya için geçerli değildir. Değişen duygu ve düşüncelere karşın mutlak, evrensel ve ebedi doğru ile değer varlığı değişmezlik içermektedir (Gutek, 2014: 21). İdealist ontolojide varlık, görünüş (*fenomen*) ve gerçeklik (*numen*) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dolayısıyla insanın özü, *fenomene* dayanan maddi değil, *numene* dayalı olan manevi varlığıdır. İdealizmin epistemik boyutu da söz konusu nazariyenin metafiziksel ve ontolojik bağlamı odağında gelişmiştir. İdealist felsefede bilgi, hakikatin bilgisidir ve bu bilgiye sadece manevi müktesebât ile ulaşılabilir. İdealist epistemoloji gerçek bilginin esas itibarıyla değişmesi mümkün olmayan idealar temelinde şekillenen ezeli-ebedî hakikatlerin bilgisi olduğunu öne sürmektedir (Cevizci, 2016: 26). İdealistlere göre, metafizik ve epistemolojik süreçlerin altında yatan temel mantık parça-bütün ilişkisidir. Doğru; mantıksal, sistematik, bağlantılı bir düzen içinde *büyük evren* ya da *mutlak* içinde tezahür etmektedir (Gutek, 2014: 24). Bu epistemolojik tarzın ilkelerine göre eğitimin temel amacı öğrenenleri Makrokozmoz nitelikleriyle davranmaları için motivasyon kaynağı olmaktadır. Zira öğrenme, öğrencilerde evrene yönelmiş kapsamlı bir bakış açısı veya anlama temeline dayanmaktadır (2014: 24).

Öncelikle metafizik bağlamda ontolojik temellerin atıldığı idealist felsefe, söz konusu ontolojinin üzerine hakikat bilgisi odağında epistemolojik hüviyetini oturtmuş, akabinde de bu iki temel mahiyetin altında kendine has bir aksiyolojik (değer) tavır inşa etmiştir. *Bi'l-kuvvede* sistematize edilen idealist nazariyenin *bi'l-fil*deki tezahürü de tam bu noktada eğitim mecrasında kendini göstermektedir. İdealist filozoflara göre, değerlerin sabit bir derecelenmesi vardır ve olmalıdır. Derecelenmede manevi değerler maddi olanlardan daha üst sırada yer almaktadır (Bayraklı, 1986: 198). Bütün idealistler için değerler mutlaklardır. “İyi”, “gerçek ve “güzel” mefhumlarının ihtiva ettiği anlamsal ve etik mahiyet nesilden nesile ve toplumdan topluma değişkenlik göstermemektedir. Öz bakımından devamlı kalmaktadırlar. İnsan yapısı değildirler; ama kâinatın bir parçasıdır (1986: 198). İdealizm, değerlerin insani tercihlerle veya salt beğeniyle ilgili şeyler olmayıp, nesnel dünyanın ayrılmaz bir parçası olduğunu savunmaktadır. İyilik, adalet, güzellik benzeri etik ve estetik değerlerin gerçekten ya da insandan bağımsız olarak var olduğunu ileri sürmektedir (Cevizci, 2016: 26). İdealist değer anlayışı görüldüğü üzere ahlaki eylemlerin toplumsal ve kültürel geleneğin kalıcı ve değişmez yönlerinden çıkması gerektiğini savunmaktadır. İdealist bir eğitimin bu minvaldeki amacı öğrencileri doğruyu aramaya teşvik etmektir. Doğruyu aramak ve bu doğruya göre yaşamak için insanların her şeyden önce doğruya ulaşmak istemesi ve sonra da dikkatli bir çalışmayla bu doğruya ulaşmak için çaba sarf etmesi gerekmektedir. İdealist eğitim kişiyi “iyi”, “doğru” ve “güzel”e yöneltmeyi amaçlamaktadır (Gutek, 2014: 26). İdealist bakış açısından eğitimin en yüksek hedefi, insanın kendisini gerçekleştirmesi, hayatını hakikat, iyilik ve güzellik değerlerine göre şekillendirmesidir.

2. İdealizmin Edebî Görünümü Olarak *Nasihât-nâmelerin* Kuramsal Temelleri

Platon'un sistematik bir hüviyet kazandırdığı idealizm, gerek salt felsefe bakımından, gerek söz konusu felsefi mahiyetin eğitimdeki fikrîsel karşılığı açısından bütün bir Ortaçağ fikir dünyasını genel itibarıyla etkilemiştir. Bu bağlamda söz konusu etkiden edebi ürünler de nasibini almış ve hem Batı'nın hem de Doğu'nun edebi muhitlerinde idealist felsefe ile hemen hemen aynı didaktik kaygıların hissî motivasyonu ile edebi eserler kaleme alınmıştır. Buna örnek olarak Batı edebiyat geleneğinde ideal insan tipolojisini kanonik ve çerçevesi belirgin bir şekilde ortaya koyan didaktik hüviyetli *romanslar* gösterilebileceği gibi Doğu edebiyat geleneği için aynı mahiyet, mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış olan *pend-nâmeler* yani *nasihât-nâmeler* için geçerlidir. İfade formu olarak mesnevi nazım şeklini kullanan *pend-nâmeler* veya bu isim altında görülmese bile *pend-nâme* niteliğindeki bu eserlerin en önemli vasıfları tasavvufî ve ahlâkî-didaktik karakter arz etmesidir (Canım, 2010: 153). *Nasihât-nâmeler* (*pend-nâmeler*) genelde ahlâkî-didaktik eserlerdir. Ortaçağ toplumlarının ekseriyetinde görüldüğü gibi İslâm toplumları da teorik ahlâktan ziyade ahlâkın uygulamasına önem vermişler, dinin emir ve yasakları ile gelenek ve töre ahlâkı içinde yapılması veya

yapılmaması gereken davranışları konu alan nasihatnâme türü kitapların telifi doğrultusunda gayret sarf etmişlerdir. Yazarların kendi gözlemleri, bilimsel çalışmaları ve kültürel birikimlerinin yer aldığı bu eserlerde öğüt verilirken âyet ve hadislerden, atasözleri ve vecizelerden yararlanılır, ayrıca muhtelif hikâyeler anlatılıp kıssadan hisse alınması öğütlenmiştir (Pala, 2006: 409). Bu tarz eserlerin kaleme alınmasındaki temel gaye Sokrates ve öğrencisi Platon'un da ifade ettiği gibi kişiyi “iyi”, “doğru” ve “güzel”e yöneltmeyi ve bu bağlamda cemiyetin ahlaksal açıdan mükemmel bir yaşam şekline sahip olmasını amaçlamaktadır. Bu eserlerin teorik olarak temel gayesi maddi dünyanın aldatmacasından çıkıp manevi bir takım meziyetlere erişmekle mutlak hakikate ulaşmaktır.

Doğu edebiyat geleneğinde idealizmin argümanlarıyla nihai amaç odağında paralel bir seyir çizen *nasihatnâmeler*, bir edebi ürün olma hüviyeti ile belli başlı kuramsal temeller üzerinde tezahür etmiştir. Söz konusu kuramsal temellerin ortaya konmasında pek çok İslam düşünürünün katkısı olmakla birlikte özellikle bir isim, meselenin edebî cenahlar tarafından temellük etmesinde birincil rol oynamıştır. Bu isim, *Mışkatü'l-Envâr* adlı eseriyle Platon'un ortaya koyduğu idealist tasavvura tasavvufi bir hüviyet büründürmek suretiyle edebî geleneğe titiz ve özlü bir formülasyon kazandıran ve bu bağlamda sadece nasihatnâmeler için değil, bütün tasavvuf edebiyatının müktesebâtını göz önüne aldığımızda transandantal estetiğin temel referanslarında biri olan Gazalî'dir. Gazalî'nin *Mışkatü'l-Envâr* eserinde çizdiği formülde hayat, zâhirî ve bâtînî yönleri ile iki âlemin varlığı altında ele alınmıştır. Bu iki âlem, duyularla bilinen *âlemü'l-hiss* ve ancak keşf ve murakebe yoluyla erişilebilen *âlemü'l-temsîl*'dir. Tıpkı *âlemü'l-hiss*'in, ışık varken görme gücüyle algılanabilmesi gibi, gözle görünmeyen dünya da (*âlemü'l-temsîl*) ilahi kitapların aracılığıyla kalp gözüyle görülür. Bu iki âlem birbirleriyle nedensel olarak bağlantılıdır. Görünmeyen dünya asıl gerçekliktir. Görünen ve her hangi bir duyu ile algılanan dünya ise ancak öteki dünyanın ilksel varoluşu sayesinde bir varoluş elde eder. *Âlemü'l-hiss*, öteki sebep âleminin sonuçlarından biridir. Tıpkı gölgenin bir bedenden doğması gibi, ondan doğar (Andrews, 2009: 86). Böylece bu dünya, görünmeyen dünyanın bir yansıması sayılmakta ve duyular yoluyla algılanarak bozulmuş bir yansıma mahiyeti taşımaktadır. Duyular yalnızca maddi nesneleri ve onların sonuçlarını algılayabildiği için, araz, kesret ve öze ait olmayan şeylerle yolunu şaşırmış, bir kargaşa içine düşmüştür. Buna rağmen iki âlem arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü Allah, *Âlemü'l-hiss* ile *Âlemü'l-temsîl* arasında tekâbüliyet kurmuştur. Bu durumda duyularla algılanan *âlemü'l-hiss*'teki her şey, *âlemü'l-temsîl*'dekilerin ancak birer sembolü olabilir.[‡] Platon'un idealist felsefesi ile müşterek bir söylem birliği arz eden bu nazariyenin ortaya koyduğu kuramsal (*bi'l-kuvve*) mahiyet, nasihatnâme türü özeline bu türün ilk örneğini vermiş olan meşhur İranlı mutasavvıf Feridüddin Attar'ın *Pend-nâme* eserinde bi'l-fil bir hüviyete erişmiştir. Attar, *Pend-nâme*'sinde bu dünyanın rüyada gördüğümüz şeylere benzediğini, insanın ancak cihandan ayrılınca uyanacağını, bu dünyada entrika ve acıların olduğunu belirtmiştir. Ona göre bir ay parçası gibi gönlün nurlu olması için insanlar elini eteğini bu “aşağılık” dünyadan çekmeli; dünyada düzen aramamalı, Tanrı sıfatıyla sıfatlanmalı ve nefsin arzuları arkasından koşmamalıdır (Bayraklı, 1986: 194).

Gazalî'nin, *Mışkatü'l-Envâr*'ında dile getirdikleri adeta Platon'un Yunan düşünce iklimi dâhilinde ortaya koyduğu idealist felsefenin Doğu zihninde tasavvufi bir örüntü dahilinde sistematik kazandığının bir göstergesidir. *Mışkat*'a göre denebilir ki, bu dünyanın, duyular yoluyla eriştiğimiz nesneleri, ancak öbür dünyadaki misallerin göndergeleri olarak anlam ve geçeklik taşımaktadır. Dolayısıyla, doğru irşâd edilmeye erişilebilen âlem, tek gerçeklik âlemidir. O gerçek veya asıl dünyada, fiziksel dünyadaki ilişkiler yoktur; çoğunluk (*kesret*), fark ve zıtlık yerine birlik (*vahdet*) vardır (Andrews, 2009: 87). İşte bu kainat algısı, *nasihatnâme* türünün ortaya çıkmasında ve idealist hüviyete başlı kalarak didaktik üslupla kaleme alınan bu eserlerin bir edebî gelenek oluşturmasında temel fikrî motivasyon kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu idealist bakış açısının insan üzerinde nasıl bir temellendirmeye ve hangi mahiyetlere büründüğü müşahade etmek için ise bu kâinat algısına sahip olan ve bu idrak ile dünyaya bakan ilk tipolojik örnekler bakmak gerekir.

Platon ve Aristo düşünce geleneğinin İslam zihin coğrafyasındaki önemli temsilcilerinden olan İbn Tufeyl'in (öl. 1182) alegorik bir üslupla kaleme aldığı ve ıssız bir adada kendi başına dünyaya gelmiş olmasından hareketle muhtelif felsefî ve bilimsel çıkarımları kendi kendine tatbik ederek muayyen bir zihinsel seviyeye ulaşma hikâyesini anlattığı Hayy b. Yakzan[§], bunların en önemlilerindendir. ıssız bir adada kendi başına dünyaya gelmiş olan kahraman, bilimsel ve felsefî çıkarımlarla, öteki âlemin, hakikî gerçekliğin asıl ve önsel varoluşunun bilgisine ulaşır. Ne var ki, sonunda, Hayy'ın insanüstü akıl yürütme gücü, gerçek/öteki âleme erişmesini sağlama yolunda yetersiz kalır ve Hayy nihâî hakikati arayışında ilerlemek için aklını tamamen terk etme zorunluluğunu duyar. Bu örnek, idealist bakış açısı nazarında gerçeklik dünyasını algılama gücünün ve bu dünyaya ilişkin yargı gücünün en akıldışı sayacağı hallerde kendini aşîkâr

[‡] Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammad Ashraf, *Al-Ghazzali's Mischkat al Anwar*, çev. T.H. Gairdner, Lahor, 1954.

[§] İslâm felsefesi literatüründe İbn Sinâ'nın başlattığı ve İbn Tufeyl, Şehâbeddin es-Sühreverdî gibi filozofların sürdürdüğü hikâye türünde felsefî eser verme geleneği, sistematik felsefe öğretilerinin sembolik bir dille ifade edilerek daha iyi kavranmasını temin maksadı taşır. “Hayy b. Yakzân” başlığıyla yazılmış kitaplardan hareketle kaleme alınan eserlerin ortak tarafı belli bir felsefî aydınlanma öğretisine dayanmalarındır. Bu öğretî esas itibarıyla, gerekli nazari ve amelî şartları yerine getirmiş insanın bilginin melekî kaynağıyla temasa geçerek Tanrı-âlem-insan münasebetlerine dair temel felsefî hakikatlere ulaşabileceği kabulüne dayanır. Bu felsefî aydınlanmaya bazen mistik tecrübe de eşlik edebilir. Sonuçta bu tür eserlerde felsefî bilgi teorisi akıl, mistik sezgi ve vahyin birbiriyle uyum içinde olduğu şeklindeki ana fikre dayandırılmış olur. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Kutluer, Hasan Katipoğlu, İslam Ansiklopedisi, m. Hayy b. Yakzan, s.551-554, c. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, İstanbul

ettiğini göstermesi bakımından önemlidir (2009: 87). Zira bu bakış açısı, Türk edebi geleneğinde nasihatnâmelerin ortaya çıkmasında birincil rol sahibidir ve bu eserlerin temel işlevi, muhataplarına söz konusu idealist düşünce zemininde, genel geçer mahiyetleri olan, zamana ya da mekâna göre değişiklik arz etmeyen iyiye, güzele ve doğruya yönlendirici öğütlerde bulunmaktır. İlk orijinal kaynak olan Attar'ın *Pend-nâme*'si de dâhil olmak üzere asırlar boyu kaleme alınan bütün nasihatnâmelerin ifade ve üslûb farkı ne olursa olsun hemen hepsinde amaç aynıdır; belli bir dünya görüşünün kazandırılması veya hâkim kılınması ve dolayısıyla belli bir insan tipinin oluşturulması (Canım, 2010: 158).

3. İdealizm Bağlamında Güvâhî'nin *Pend-nâme*'si

Genel itibarıyla Türk Edebiyatı tarihindeki pend-nâmeler Feridüddin-i Attar'ın *Pend-nâme*'si örnek alınarak kaleme alınmıştır. Güvâhî'nin *Pend-nâmesi*'nin diğer pend-nâmelere nazaran en önemli farkı, bu eserde verilen öğütlerin ve üzerinde durulan nasihatnâmelerin doğrudan doğruya Türk atasözlerinden mülhem olmasıdır. Bu noktada bir eğitim aracı olan atasözlerinin ihtiva ettiği epistemik mahiyetin idealist felsefe ile arasında olan yakın irtibatın da üzerinde kısaca durmak gerekmektedir.

Atasözleri, cemiyet içerisinde geçmişten bu güne kadar kaybolan ve halen daha yaşayan değer yargılarının bulunması ve bu tümel mahiyetli değer yargılarının nesilden nesile aktarılması suretiyle ideal insan ve ideal toplum yapısına erişme yolunda ne denli önem arz ettiğinin anlaşılması bakımından eğitim nazariyesi bağlamında büyük önem taşımaktadır. Çünkü atasözleri bir ya da birkaç söylediği sözler değil, cemiyetin yüzlerce hatta binlerce yıl müşterek hisler dâhilinde benimsediği ve kullandığı nasihatlerdir. Toplumun gelenekleri, görenekleri, inançları ve eğitim açısından en önemlisi tümel ve ideal değer yargılarının yansıtılması açısından hayati önemi haizdir. Bütün ulusların kültüründe ortak olan atasözleri (*darb-ı mesel*), insanlığın ortak ve evrensel yönünün anlaşılmasını sağlaması bakımından idealist nazariyenin ortaya koyduğu özcü kâinat algısının gerekliliklerini arz etmesi bakımından söz konusu eğitim nazariyesinin pratikteki karşılıklarından biri olarak pekâlâ görülebilir. Zira atasözleri, ihtiva ettiği amaç odağından bakıldığında tıpkı Sokrates ve Platon'un öne sürdüğü gibi metafizik düşüncelerin güzellik, adalet, iyilik ve doğruluk gibi değişmeyen ve her zaman var olan evrensel kavramlardan oluşan ideal bir varlık alanı ile temellendirilmesinin somut bir ürünüdür. Bundan ötürüdür ki atasözlerinin üslup açısından taşıdığı hüviyet gayet net bir şekilde müşahade edileceği gibi didaktiktir.

Güvâhî'nin *Pend-nâme*'si XVI. asırda kaleme alınmıştır ve tahminen, idealist bir söyleme ve mahiyete sahip, genel geçer değer yargılarını sergileyen iki yüz elliye yakın atasözünden müteşekkildir. *Pend-nâme* kelimesi etimolojik olarak Farsça yapıda olup *öğüt kitabı* anlamına gelmektedir. Eser iki bin yüz otuz üç beyit olup aruzun *mefâilü/mefilün/feülün* kalıbıyla yazılmıştır.^{**} *Pend-nâme*, Ortaçağ Doğu edebiyatının kanonik teamülleri gereği Allah'a, Hz. Muhammed'e ve dört halifeye övgüyle başlamaktadır. Akabinde de hikâyeler ve fıkralar ile birlikte atasözlerinin temel malzeme olarak kullanıldığı öğütler gelmektedir.

Güvâhî'nin *Pend-nâme*'sinde karşımıza çıkan nasihatlerin sadece Türk kültür havzasının kadim müktesebatını muhatap almayıp evrensel bir takım değer yargılarını ihtiva ettiğinin en önemli delili eserde Aisopos (Ezop) tarzında yazılmış muhtelif hikâyelerin olmasıdır. Bunlardan biri Aisopos'un *Karınca ile Ağustos Böceği* hikâyesidir.^{††} Eser içerisinde altmış hikâye ve fıkra bulunmaktadır. Bu hikâyelerin konu başlıklarını, hangi değer yargıları üzerinde durduklarını ve atasözlerinin bu bağlamda nasıl işlevsel kullanıldıklarını incelemek, konunun daha net anlaşılması bağlamında önem arz etmektedir. Güvâhî'nin üzerinde durduğu nasihatlerin belli başlı olanları, eser içerisinde konu başlıklarına göre şu şekilde geçmektedir^{†††}:

En kötü insanların bile bir değere sahip olduğu:

*Meger bir suçluyu yiderler imiş
Aluban asmağa giderler imiş
Eyitmiş bir sözünü bilmez ebter
Ki ne çirkin olur şol yidilen er* (Güvâhî, b. 435-436)

^{**} Güvâhî'nin *Pend-nâme*'si hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Hengirmen, *Pend-nâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983, Ankara

^{††} Robert Anhegger, Güvâhî'nin bu hikâyeyi İstanbul'daki Rum cemaatinden öğrenmiş olabileceğini dile getirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Robert Anhegger, "Türk Edebiyatında Ağustos Böceği ile Karınca Hikâyesi", *Türkiyat Mecmuası*, c. IX, s. 82, 1951, İstanbul.

^{†††} Bu bölümde, eserden hareketle değinilen örneklerin konu başlıkları Mehmet Hengirmen tarafından tespit edilmiştir. Çalışmada değinilen söz konusu başlıklar seçilirken Mehmet Hengirmen'in çalışmasından faydalanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Güvâhî, (1983), *Pend-nâme*, Haz. Mehmet Hengirmen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Açgözlülüğün zararları:

*Budur kim çok tama eylese hâlî
Var azında selâmet ihtimâli (Güvâhî, b.597)*

Kanaatkârlığın Faydaları:

*Gel ey genç isteyen kim yok fenâsı
Kanâat it ki ayrılmaz bekâsı (Güvâhî, b. 622)*

Vatan Sevgisi:

*Yabanda kişinin olmaz sürûrî
Bulur kendü mekânında huzûrî
Vatan sevgüsü şeksüz cândan olur
Muhakkakdur ki hem îmândan olur (Güvâhî, b. 881-882)*

Çalışmanın yararları, tembelliğin zararları:

*Meger kim cırlayık fasl-ı şitâda
Karıncadan talep itmiş zevâde
Dimiş karınca halk işlî içinde
Dürişürken sen ağaçlar başında
Ne arardun ki zâr u şimdi muhtâc
Kaluban olırsarsın bî-gümân aç (Güvâhî, b. 910-912)*

Aşk bilmeyen insanların hayvandan farksız oluşları:

*Kişi kim ıskı yok manîde hardur
Degüldür âdem ol hardan beterdür (Güvâhî, b. 1213)*

İyi ve sağlam dost edinmenin gerekliliği:

*Aceb bir dost kazanmadun mı sâdık
Kiola vakt-i belâda hem muvafık (Güvâhî, b.1430)*

Yersiz söz söylemenin sakıncaları:

*Cevâbında gerekdür kişi kâdir
Ki söyleyübile yeyni vü ağır
Gelür kem sözle başa çok belâlar
Savar makul söz niçe kazalar (Güvâhî, b. 1508,1561)*

Cömertliğin sevapları:

*Sahî olsa idi imdi ehl-i îmân
Yana mı oda her giz iy müselmân
Sehâdur cennet ehline alâmet
Sahî olan olur ehl-i kerâmet
Hemîşe eylesün Sübhân-ı cevâd
Guzeşte eshiyâ ervâhını şâd (Güvâhî, b. 1811-1812, 1818)*

Giyimde sadeliği önemsemenin faydaları, şekilciliğin zararları:

*Ne câhil cübbe giyse âlim olur
Ne atlâs ile cimri hâkim olur (Güvâhî, b. 1882)*

Güvâhî'nin, eserinde değindiği bu öğütlerin mahiyetlerine bakıldığında hepsinin her coğrafyada genel geçer hüviyette nasihatler olup, zaman ve mekâna göre değişiklik göstermesi mümkün olmayan temel bir hususiyete sahip olduğu görülmektedir. Bu nasihatlerin öne sürdüğü bilgi türünün hüviyeti değişmez, gözle görülemez ve duyularla algılanamaz olmalarıdır. Bundan ötürü söz konusu nasihatler hiçbir deneye dayanmadan salt ustan elde edilen bilgilere dayanarak ileri sürüşlerde bulunan öğretiler *a priotik* öğretilerdir. *Pend-nâme*'nin ihtiva ettiği bu bilgi türü *zorunlu* bilgi olup, olduklarından başka türlü olamayan, değişmez varlıkların bilgisi oldukları için aynı zamanda tümel bir mahiyet taşımaktadır.

4. Sonuç

Güvâhî'nin dile getirdiği idealist düzlemdeki nasihatlerin muhatap aldığı algı boyutu net bir şekilde görüleceği üzere *maddi* değil *manevi* hüviyettedir. Çünkü mutlak iyiye talep eden bir ruh ve zihin iklimi içerisinde teşekkül ettiği aşikârdır. Bu “iyi”, Platon’un da altını çizdiği gibi tüm gerçek bilginin kaynağıdır. Devamlı değişen *madde* âlemine güvenilmediğinden insanın “iyi”ye ulaşabilmesi için, madde ile alakasını kesmelidir. İdealizme göre gerçek bilgiye geçiş, ancak *diyalektik metodu* kullanmak suretiyle maddeyi aşmakla mümkün olabilir. Güvâhî'nin, doğrudan *sokratik* mahiyette benimsenmiş bir diyalektik metotla eserini kaleme aldığı söylenemez. Fakat *Pend-nâme*'de değinilen nasihatlerin okura aktarım tarzına bakıldığında, üzerinde durulan tüm nasihatler, kendi zıtlıkları ile kaim bir hüviyete sahiptir. Söz konusu genelgeçer ilkeleri ve değerleri ortaya koyarken, Güvâhî'nin, tecrübe esasına dayanan öngörü zemininde, ele aldığı ilkeleri karşıtıyla izah etme yöntemini benimsediği pekâlâ söylenebilir. Çünkü nasihat mefhumu, geçmişe dayalı tecrübe referansından hareketle geleceğe dair çıkarımda bulunulan öngörü esasına dayanmaktadır. Zira Güvâhî'nin dile getirdiği meseleler de, edinilmesi elzem meziyetlerin kişiye kazandıracağı faydalar ile bu meziyetlerin edinilmemesinin doğuracağı zararlar arasında anlamlandırılmış ve temellendirilmiştir.

Çalışma dâhilinde incelenen metnin idealizm açısından arz ettiği bir diğer önemli husus, kamuoyuna *aksiyolojik* bir tavır göstermesi ve mutlak iyiye ulaşma yolunda “iyi insan” olmanın adeta manifestosunu ilan etmesidir. Daha önce de üzerinde durulduğu gibi idealizm, özcü ve transdantal bir aksiyolojinin varlığını savunmakta ve bu minvalde mutlak bir değerler sisteminden bahsetmektedir. Güvâhî'nin *Pend-nâmesi*'nde aynı mahiyet karşımıza çıkmaktadır. Zira bütün bir *pend-nâme* geleneğinde olduğu gibi Güvâhî'nin nasihatnâmesi de, insanlar arasındaki niteliksel derecelenmede manevi değerlerin maddi olanlardan daha üst sırada yer aldığı, esas itibarıyla evrensel ilkeler temelinde şekillenen ezeli-ebedî hakikatlerin bilgisi olduğu, eğitimin, insanın kendisini gerçekleştirmesi, hayatını iyilik ve güzellik değerlerine göre şekillendirmesi gerektiği ve “doğru”, “iyi”, “güzel” gibi ahlaki formların dünyanın her yerinde aynı meşruiyete sahip olduğu gibi bir takım kanonik esasların himâyesinde kaleme alınmıştır. Bu noktada *Pend-nâme*'nin takındığı üslup, bu mesele ile yakından ilişkilidir. Nasihatnâmelerin genel olarak sergilediği üslup didaktik (öğretici) üslup olup, yazarlar kendilerini öğretmen, muhataplarını ise öğrenci olarak telakki etmişlerdir. Kendi *pend-nâmesinde* de Güvâhî aynı tavrı takınmış, bir öğretmen hüviyeti ile didaktik üslubunu oldukça net bir şekilde hissettirmiştir. Bu tavır, idealizmin öne sürdüğü genel didaktik teamül ile birleşmektedir. Zira idealist eğitimde öğretmen kavramı öğrenilmiş bir ustalığı anlatırken, öğrenci de ustanın bilgeliği öğrenen tarafı simgeleyen bir kavramı ihtiva etmektedir. Kısacası idealist eğitim modeli tüm sistemini usta-çırak ilişkisi üzerine inşa etmiştir. İdealizm felsefesinin baş mimarları ve teorik önderleri olan Sokrates'in usta, Platon'un ise çırak olarak telakki edilmesinin de altında yatan kuramsal zemin, meşruiyetini söz konusu bu düalist yapıdan almaktadır. Üzerinde durulan tüm bu kuramsal temellendirmelerden hareketle söylenebilir ki insanları “doğru”ya, “iyi”ye ve “güzel”e yönlendirmek, maddi dünya algısının dışındaki “mutlak iyi”ye ulaşmak gayesiyle kaleme alınan *pend-nâmeler* (*nasihatnâme*), teorik (*bi'l-kuvve*) hüviyetteki idealist bakış açısının pratik (*bi'l-fiil*) mecrada müşahhas kılınmış ürünleridir. Tüm nasihatnâmeler gibi Güvâhî'nin *Pend-nâme*'si de bu minvalde değerlendirilmeli ve özellikle *değerler eğitimi* sahasına sunduğu didaktik mahiyetli fikrî malzemeler sadece edebiyat mecrasında değil bizzat *eğitim* literatürü içerisinde dikkatle incelenmelidir.

Kaynaklar

- Andrews, W. G. (2009), *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, çev. Tansel Güney, İstanbul, İletişim Yayınları,
 Bayraklı, B. (1986), Eğitim Felsefesinde İdealizm, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, S.4, s. 184-215
 Canım, R. (2010), *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, Ankara
 Cevizci, A. (2011), *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul
 Cevizci, A. (2016), *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul
 Gutek, G. L. (2014), *Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar*, çev. Nesrin Kale, Ankara, Ütopya Eğitim Dizisi
 Güvâhî, (1983), *Pend-nâme*, Haz. Mehmet Hengirmen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
 Hançerlioğlu, O. (2012) *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, c. 5, 1, 3)
 Kutluer, İ., Katipoğlu, H. (1997), m. Hayy b. Yakzan, *İslam Ansiklopedisi*, s.551-554, c. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul

- Muhammad Ashraf, (1954), *Al- Ghazzali's Mischkat al Anwar*, çev. T.H. Gairdner, Lahor
- Nightengale, A.W. (2001), “Liberal Education in Plato's Republic and Aristotle's Politics”, “Education in Grek and Roman Antiquity (ed. By Y-L. Too), Brill Publications, Leiden,
- Noddings, N. (1998), *Philosophy of Education*, Westview Press, Oxford
- Pala, İ. İslam Ansiklopedisi, m. *Nasihâtnâme*, s. 409 – 410, c.32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, Ankara.
- Sönmez, V. (2008), *Eğitim Felsefesi*, Anı Yayıncılık, Ankara